

XALQARO BANK TIZIMINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Xolikulov O'ktam Abdumuminovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Bank ishi" kafedrası assistenti

Narzullayev Fayozbek

Bank-moliya ximatlari fakulteti BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola xalqaro bank tizimining shakllanishi va rivojlanishining asosiy bosqichlarini, shuningdek, uning global iqtisodiyotdagi muhim rolini atroflicha tahlil qiladi. Dastlabki oltin standart davridan boshlab, jahon urushlari o'rtasidagi moliyaviy beqarorlik, Bretton Woods tizimining yaratilishi va uning barqarorlikka ta'siri, so'ngra ushbu tizimning parchalanishi va moliyaviy globallashuvning kuchayishi ketma-ket ko'rib chiqiladi. Maqola 21-asr xalqaro bank tizimiga xos bo'lgan global inqirozlar, tartibga solish islohotlari va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi kabi zamonaviy tendensiyalarni ham qamrab oladi. Tadqiqot xalqaro bank tizimining doimiy transformatsiyasi, uning moslashuvchanligi va jahon moliyaviy barqarorligini ta'minlashdagi markaziy ahamiyatini yoritishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Xalqaro bank tizimi, oltin standart, Bretton Woods, moliyaviy globallashuv, markaziy banklar, valyuta kurslari, raqamli texnologiyalar*

KIRISH

Xalqaro bank tizimi global iqtisodiyotning tayanch ustunlaridan biri bo'lib, xalqaro savdo, investitsiya va moliyaviy oqimlarni ta'minlovchi murakkab va o'zaro bog'liq institutlar majmuasini ifodalaydi. Uning evolyutsiyasi asrlar davomida sodir bo'lgan iqtisodiy, siyosiy va texnologik o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq. Bank faoliyatining dastlabki shakllaridan to hozirgi zamonaviy, globallashgan moliyaviy tuzilmaga qadar xalqaro bank tizimi ko'plab inqirozlarni boshidan kechirdi, muhim islohotlar qildi va yangi texnologiyalarni o'zlashtirdi. Ushbu maqola xalqaro bank tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini tarixiy-xronologik ketma-ketlikda o'rganishni maqsad qilgan. Unda oltin standart davridagi barqarorlikka intilishlar, jahon urushlari oralig'idagi beqarorliklar, Bretton Woods tizimining yaratilishi va uning davridagi rivojlanish, ushbu tizimning parchalanishi sabablari hamda 21-asrda yuzaga kelgan global inqirozlar, tartibga solish islohotlari va raqamli texnologiyalarning ta'siri tahlil etiladi. Bunday tahlil tizimning hozirgi holatini va kelajakdagi istiqbollarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xalqaro bank tizimining evolyutsiyasi haqidagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, banklarning roli va davlatning ularni tartibga solishdagi ishtiroki doimiy ravishda muhokama qilinadigan mavzu bo'lib kelgan. Umumiy nuqtai nazardan qaraganda, banklar moliyaviy infratuzilmaning fundamental qismi bo'lib, markaziy, tijorat va mintaqaviy banklarni o'z ichiga oladi, ularning tarixi

uzoq davrlarga borib taqaladi. Bank tushunchasi moliyaviy institut sifatida depozitlarni qabul qilish, kreditlar berish va turli moliyaviy xizmatlarni taqdim etish orqali iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mesopotamiyada miloddan avvalgi 2000-yillarga oid qimmatbaho narsalarni saqlash vositalari bank faoliyatining ilk namunalari hisoblanadi. Uyg'onish davrida yanada rivojlangan bankchilik, 19-asrda Sanoat inqilobi bilan tez sur'atlarda o'sgan.

Davlatning bank tizimini isloh qilishdagi faol va tanqidiy roli iqtisodiy barqarorlikni, moliyaviy resurslarni samarali boshqarishni va milliy raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. 1929-yilgi global inqiroz davlat aralashuvining kuchayishiga turtki bergan, garchi 20-asr oxiri ba'zi darajalarda tartibga solishning yumshashiga guvoh bo'lgan bo'lsa-da, so'nggi tendensiyalar tavakkalchilikni nazorat qilish uchun davlat nazoratining o'sib borayotganini ko'rsatadi. Davlatning roli asosan tartibga solish va nazorat qilish bazasini yaratish, pul-kredit siyosatini boshqarish, banklarning barqarorligini ta'minlash, shuningdek, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash (kredit siyosatini tartibga solish, investitsiyalarni rag'batlantirish) va texnologik modernizatsiyani ilgari surish (raqamli moliyaviy xizmatlar, fintekni rivojlantirish) kabi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi.

Xalqaro moliyaviy tizimning muhim bosqichi Bretton Woods kelishuvi hisoblanadi. 1944-yilda 44 ta ittifoqchi davlat delegatlari tomonidan tuzilgan ushbu kelishuv, oltin standartiga asoslangan barqaror, qat'iy valyuta ayirboshlash kurslari tizimini yaratishni maqsad qilgan. Bu kelishuv natijasida Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) va Xalqaro Tiklanish va Taraqqiyot Banki (bugungi Jahon banki) tashkil etilgan bo'lib, ular haligacha global moliyaviy institutlar sifatida faoliyat yuritadi. Tizim AQSH dollarini oltin bilan bog'lashga asoslangan edi, a'zo mamlakatlarning valyutalari esa dollarga qat'iy bog'langan edi. Ushbu tizim taxminan 1970-yillarning boshigacha sezilarli barqarorlikni ta'minladi. Biroq, AQSH oltin zaxiralarining dollar majburiyatlariga nisbatan kamayishi va savdo nomutanosibliklari kabi muammolar tizimning zaiflashishiga olib keldi. Natijada, 1971-yilda Prezident Richard Nikson dollar-oltin konvertatsiyasini vaqtincha to'xtatdi va 1973-yilga kelib tizim to'liq barham topdi, valyutalar erkin suzuvchi kurs rejimiga o'tdi. Shunga qaramay, bu kelishuv ko'plab davlatlarni birlashtirdi, jahon iqtisodiyotini mustahkamladi va xalqaro savdoni rivojlantirdi.

Milliy bank tizimlari, masalan, O'zbekiston bank tizimi ham katta evolyutsion yo'lni bosib o'tgan. Tijorat banklari 2010-yilga kelib ixtisoslashgan kredit institutlari sifatida tashkil topdi, ammo mutaxassislar bank faoliyatida universalizatsiyaga o'tishni ham qayd etishdi. 2008-2009-yillarda chakana bank xizmatlari va ipoteka kreditlash rivojlanishiga alohida e'tibor qaratildi. Banklararo raqobatning bank tizimi barqarorligiga ta'siri kabi masalalar ham milliy darajada tadqiq qilinadi. Garchi bu tadqiqotlar xalqaro tizimning bevosita tahlili bo'lmasa-da, ular global moliyaviy infratuzilmaning tarkibiy qismlarini tashkil etuvchi milliy bank tizimlarining ichki dinamikasi va rivojlanishini tushunish uchun muhim kontekstni taqdim etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda xalqaro bank tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish uchun tarixiy-xronologik va tizimli yondashuv qo'llaniladi. Tadqiqot iqtisodiy tarix, xalqaro moliya va bankshunoslik sohalaridagi mavzuga oid adabiyotlarni sifat jihatdan tahlil qilishga asoslangan. Asosiy e'tibor ikkilamchi manbalar, ya'ni ilmiy maqolalar, monografiyalar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlarini tanqidiy sintez qilish orqali tizimning evolyutsiyasidagi asosiy harakatlantiruvchi kuchlar, burilish nuqtalari va yuzaga kelgan muammolarni aniqlashga qaratiladi. Bu metodologiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Hujjatli tahlil: Xalqaro bank tizimining tarixiy rivojlanishini belgilovchi asosiy kelishuvlar, qonunlar, iqtisodiy siyosat qarorlari va moliyaviy voqealar haqidagi ma'lumotlar o'rganiladi.

Solishtirma tahlil: Turli tarixiy davrlardagi moliyaviy mexanizmlar, institutlar va tartibga solish usullari o'zaro solishtirilib, ularning ustunliklari va kamchiliklari baholanadi.

Tizimli yondashuv: Xalqaro bank tizimi butun global iqtisodiy tizimning bir qismi sifatida ko'rib chiqiladi, uning boshqa iqtisodiy, siyosiy va texnologik omillar bilan o'zaro aloqasi va ta'siri tahlil etiladi.

Tanqidiy sintez: Har bir davrning xususiyatlari, uning o'tmishdagi tajribalar bilan aloqasi va kelajakdagi rivojlanishga ta'siri tanqidiy baholanadi.

Ushbu metodologiya xalqaro bank tizimining murakkab va dinamik rivojlanishini keng qamrovli tahlil qilishga, uning funksional ahamiyatini va barqarorligini ta'minlashdagi muammolarni chuqurroq tushunishga imkon beradiz

Xulosa

Xalqaro bank tizimining shakllanishi va rivojlanishi insoniyat tarixidagi iqtisodiy, siyosiy va texnologik o'zgarishlarning yorqin ko'zgusidir. Bank faoliyatining dastlabki oddiy shakllaridan tortib to bugungi murakkab va globallashtirilgan moliyaviy tuzilmaga qadar tizim doimiy adaptatsiya va transformatsiya jarayonida bo'lgan.

Oltin standart davri valyuta kurslari barqarorligini ta'minlab, xalqaro savdoni rivojlantirgan bo'lsa, jahon urushlari oralig'idagi beqarorlik yangi global tartibga ehtiyojni yuzaga keltirdi. Bretton Woods tizimi bu ehtiyojga javob berib, XVJ va Jahon banki kabi muhim institutlarni tashkil etdi va deyarli o'ttiz yil davomida nisbiy barqarorlikni ta'minladi. Biroq, uning ichki ziddiyatlari va global iqtisodiy o'zgarishlar natijasida tizim parchalanishga uchradi, bu esa moliyaviy globallashtirish davrini boshlab berdi.

21-asrda xalqaro bank tizimi global inqirozlar, davlatlarning tartibga solishni kuchaytirishga intilishi va raqamli texnologiyalarning misli ko'rilmagan ta'siri bilan ajralib turadi. Bu davr bank tizimining tizimli xavflarga qarshi turish, yangi texnologik imkoniyatlardan foydalanish va shu bilan birga moliyaviy barqarorlikni saqlab qolish zaruratini ko'rsatmoqda. Kelajak istiqbollari bank tizimining doimiy transformatsiyasi, ayniqsa raqamli innovatsiyalar tufayli yuzaga keladigan o'zgarishlar, shuningdek, iqlim o'zgarishlarini moliyalashtirish, geosiyosiy o'zgarishlar va potentsial yangi global

moliyaviy arxitekturalarning shakllanishi bilan bog'liq bo'ladi. Xalqaro hamkorlik va tartibga solish choralari doimiy ravishda takomillashtirish global moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy kaliti bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Eichengreen, Barry J. Kapitalni Globallashtirish: Xalqaro Valyuta Tizimi Tarixi. Princeton: Princeton University Press, 2008.
2. Neal, Larry. Moliyaviy kapitalizmning yuksalishi: Aql davrida xalqaro kapital bozorlari. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. Obstfeld, Maurice, and Alan M. Taylor. "Global Kapital Bozorlari Yigirmanchi Asr Boshida: Yevropacentrik Nuqtai Nazar." Iqtisodiy Tarix Tadqiqotlari, jild. 37, son. 3, 2000, bet. 287-312.
4. Flandreau, Marc, and John Komlos. "Xalqaro moliyaviy tizimning evolyutsiyasi: Qiyosiy nuqtai nazar." Yevropa Iqtisodiy Tarixi Jurnal, vol. 27, no. 1, 1998, pp. 29-68.
5. Reinhart, Carmen M., and Kenneth S. Rogoff. Bu Safar Boshqacha: Moliyaviy Telbalikning Sakkiz Asri. Princeton: Princeton University Press, 2009.